

הסוגיא השלושים – אלישע (י ע"ב)

- [1] נעשה נא עליית קיר קטנה (מלכים ב ד י). רב ושמואל. חד אמר: עלייה פרועה היתה וקירורה, וחד אמר: אכסדרה גדולה היתה, וחלקוה לשנים. א. מדרש אגדה על מלכים ב ד י
- [2] בשלמא למאן דאמר עלייה, היינו דכתיב עליית, אלא למאן דאמר אכסדרה, מאי עלייה? מעולה שבבתיים.
- [3] ונשים לו שם מטה ושולחן וכסא ומנורה (מלכים ב ד י). אמר אביי ואיתימא רבי יצחק: הרוצה להנות יהנה כאלישע, ושאינו רוצה להנות אל יהנה, כשמואל הרמתי, דכתיב: ותשובתו הרמתה כי שם ביתו (שמואל א ז יז), ואמר רבי יוחנן: שכל מקום שהולך שם ביתו עמו.
- [4] ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא (מלכים ב ד ט). אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש. ב. מדרש אגדה על מלכים ב ד ט
- [5] קדוש הוא. מנא ידעא? רב ושמואל. חד אמר: שלא ראתה זבוב עובר על שלחנך, וחד אמר: סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי עליו.
- [6] קדוש הוא. אמר רבי יוסי ברבי חנינא: הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש, שנאמר: ויגש גחזי להדפה (מלכים ב ד כז). אמר רבי יוסי ברבי חנינא: שאחזה בהוד יפיה.
- [7] עובר עלינו תמיד. אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין.

מסורת התלמוד

[2] מעולה שבבתיים בבלי מנחות קח ע"ב, והשווה נדרים נו ע"א. [3] שכל מקום שהולך שם ביתו בבלי נדרים לח ע"א. [4] מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש השווה בבלי בבא מציעא פו ע"א. [5-6] ירושלמי יבמות ב ד, ג ע"ד; סנהדרין י ב, כט ע"ב; ויקרא רבה כד ו. [6] שאחזה בהוד יפיה השווה גם פרקי דרבי אליעזר לב. [7] כל המארח וכו' השווה ויקרא רבה לד יג; בבלי ברכות סג ע"ב.

רש"י

פרועה מגולה, שניטלה תקרה שלה. הרוצה להנות משל אחרים יהנה ואין איסור בדבר, כאלישע כמו שמצינו באלישע, שנהנה. והרוצה שלא להנות משל אחרים אל יהנה ואין בדבר לא משום גסות רוח ולא משום שנאה כשמואל הרמתי כמו שמצינו בשמואל הרמתי, שלא רצה להנות. כי שם ביתו לעיל מיניה כתיב והיה מדי שנה בשנה וסבב בית אל והמצפה ושפט את ישראל וסמך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו, וכי אינו יודע ששם ביתו? אלא אכולהו מקומות דקרא דלעיל מיניה קאי, שכל מקום שהיה הולך שם היה נושא כל כלי תשמישי בית עמו ואהל חנייתו, שלא להנות מן אחרים. בהוד יפיה בדדיה.

תקציר הסוגיא

סוגיא זו מורכבת משני דיונים אמוראיים בתחום מדרש האגדה: הראשון מוסב על מלכים ב ד י (חלק א), והשני על מלכים ב ד ט (חלק ב). הסיבה להפיכת סדר הפסוקים, ברורה: הסוגיא מגשרת בין סוגיא כט לסוגיא לא: בסוגיא כט נידונה פנייתו של חזקיהו אל הקיר להתפלל, ואילו חלק א בסוגייתנו עוסק בעליית הקיר שבנתה השונמית לאלישע. חלק ב מסתיים בדרשה של רבי יוסי ברבי חנינא בשם רבי אליעזר בן יעקב למלכים ב ד ט, ואילו הסוגיא הבאה מורכבת מ"מימרות תנאיות" של אותם חכמים בנושא התפילה, הנושא המרכזי של חטיבת אגדה זו.

נושאים נוספים הנידונים בפירוש הם פשוטו של הביטוי "עלית קיר" שבמלכים ב ד י, השימוש במילה "אכסדרה" בלשון חכמים ובארמית בבליית, והיחס בין חלק מן המימרות שבחלק ב למקבילותיהן בויקרא רבה כד; ירושלמי יבמות ב ד, ג ע"ד; וירושלמי סנהדרין י ב, כט ע"א.

מבנה הסוגיא ומהלכה

סוגיא זו מעוררת שתי תהיות:

1. קשה להבין את מטרת בעל הגמרא שלנו בהבאתה כאן. הסוגיא אינה עוסקת באחד הנושאים הכלליים המעניינים את בעל הגמרא שהכניס לפירקין את חטיבות האגדה הגדולות, תפילה וברכות,¹ ואף אין בה מוסר השכל חשוב במיוחד. בחלק א עוסקת מימרת האגדה הראשונה בפרשנות הכתובים בעניין סוג השיפוץ המדויק שערכה השונמית בביתה לכבוד אלישע, ובוודאי אין בכך חשיבות מיוחדת לדרשן, והשנייה עוסקת אמנם בעניין בעל חשיבות דרשנית ראשונה במעלה, היינו הנאת תלמידי חכמים מנדבות, אבל אין בה מסקנה כלשהי: היא מציעה את שתי העמדות בעניין זה כלגיטימיות. גם חלק ב עוסק בפרשנות הכתובים בנוגע לעניינים שאין בהם מוסר השכל מיוחד, פרט למימרא האחרונה, המשבחת את מי שמארח תלמיד חכם בתוך ביתו.
2. סידור החומר בסוגיא הפוך מסדר המקראות: החלק הראשון דורש את מלכים ב ד י, והשני את מלכים ב ד ט.

נראה שהסוגיא הובאה כאן בכדי לשמש גשר בין הסוגיא הקודמת, "חזקיהו", לבין הסוגיא הבאה, "ריב"ח משום ראב"י". המימרא הראשונה שבחלק א בסוגיא שלנו עוסקת במילה "קיר", שנתפרשה גם בסוגיא הקודמת, ושם הוזכר גם ה"קיר" של השונמית אגב ה"קיר" של חזקיהו. חלק ב בסוגיא הוא קובץ מימרות של רבי יוסי ברבי חנינא בעניין השונמית, וקובץ זה² משמש עילה להבאת קובץ מימרות של רבי יוסי ברבי חנינא שאמר משום רבי אליעזר בן יעקב בענייני תפלה, שהוא הסוגיא הבאה.

נראה שאת הרעיון ל"גשר" זה שאב בעל הגמרא שלנו מירושלמי סנהדרין י ב, כט ע"א, הסוגיא ששימשה לו בסיס והשראה לסוגיא הקודמת, "חזקיהו". שם מצאנו גם סדרת דרשות בנוגע לחזקיהו, ששימשה בסיס לסוגיא הקודמת, וגם סדרת דרשות בנוגע לאלישע ולגיחזי, שחלק מהן מובאות בסוגיא שלנו. ומכיוון שבעל הגמרא שלנו הכיר גם קובץ מימרות בעניין אלישע

1 ראה לעיל, הדיון בסוגיא יא, "מטתו", והדיון בסוגיא הקודמת, "חזקיהו", מדורי "מבנה הסוגיא ומהלכה".

2 ולפי נוסח הדפוס וכתב יד פירנצה ודעימיה מובאת המימרא האחרונה בקובץ זה בשם "רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב", ממש כמו המימרות על התפילה! אך מכיוון שהמילים "משום רבי אליעזר בן יעקב" חסרות בכתב יד פריז ודעימיה, נראה שהן נוספו בשלב מאוחר יותר, כדי להדק עוד יותר את הקשר בין הקובץ שלנו בעניין אלישע לקובץ הבא בעניין התפילה. וכיוצא בזה מצאנו טכניקה דומה בכתב יד פריז: סופר כתב יד זה העביר את המילים "עובר עלינו תמיד" מתחילת המימרא האחרונה בקובץ שלנו, לסופה, כדי שסגנון המימרא יתאים לזה של הקובץ הבא, שם מובאים הפסוקים בסופי המימרות ולא בתחילתן, כבפיסקא השנייה בסוגיא שלנו. מכל מקום, אין לומר שהגירסא היא המקורית, שהרי כל המימרות האחרות בקובץ שבסוגיא הבאה עוסקות בתפילה חו עוסקת בשונמית, ולכן נראה שמקומה כאן, ובמקור הדברים היא יחסה לרבי יוסי ברבי חנינא דידיה (ולא בשם רבי אליעזר בן יעקב), כשאר המימרות בעניין אלישע, והיתה בנויה כדרשה על הפסוק "עובר עלינו תמיד", שלא בככתב יד פריז.

והשונמית, שיצאו מפי ר' יוסי ברבי חנינא, וגם קובץ מימרות בעניין התפילה בשם ריב"ח בשם ראב"י, שאותן מאוד רצה להכניס לברכות פרק א, בחר בנושא אלישע כגשר בין הקובץ על חזקיה לקובץ המימרות בענייני התפילה.

עיוני פירוש

[1] נעשה נא עליית קיר קטנה (מלכים ב ד י). רב ושמואל. חד אמר: עליית פרועה היתה וקיריה, וחד אמר: אכסדרה גדולה היתה, וחלקה לשנים

הביטוי "עליית קיר" אכן מוקשה, ונחלקו בו גם מפרשי המקרא בני ימינו. אמנם הם אינם מציעים לפרש לשון "תקרה" כמאן דאמר הראשון בסוגיא, שהרי שורש זה הוא קר"ה, ולא קי"ר. יש המציעים לפרש לשון "קיר" ממש, אך אף הם אינם מפרשים "אכסדרה גדולה היתה וחלקה לשנים" על ידי בניית קיר אחד, אלא פירשו עליית גג עם קירות של ממש, בניגוד לעליית השבכה של אחז (מלכים ב א ב)³ או עליית הגג כמו זו שבה לן שאול, שעל פי התיאור לא היו בה קירות של ממש, שהרי שמואל קרא אל שאול "הַגָּגָה" (שמואל א ט כו). אחרים הציעו להגיה "קור" במקום "קיר", ופירשו "עלייה קרירה", לשון "עלית המקרה" (שופטים ג כ).⁴ ברם נראה שפירושים אלו לא היו מתקבלים על דעת האמוראים משום שלפי הדרשה שבסוגיא הקודמת מתואר קירה של השונמית כ"קיר אחת קטנה", ויש לפרש תקרה אחת או קיר אחד. ונראה שהדרשה ההיא קדמה לזו שלנו. מבחינת הייחוסים שבבבלי מובאת הדרשה בשם רבי יהושע בן לוי ושלנו בשם רב ושמואל, וכולם בני דור אחד. בירושלמי מובאת אמנם הדרשה שבסוגיא הקודמת בשם רבי שמואל בר נחמן, שחי שני דורות אחרי רב ושמואל, אבל אין לסמוך על ייחוס דברי אגדה לאמוראים אלו או אחרים, שהרי השינויים הרגילים במקבילות מוכיחים שאין סדר או אמינות כלשהי בעניין זה.

אכסדרה שחולקה לשניים על ידי מחיצת עץ, חפירות (Herculaneum (Ercolano), במפרץ נאפולי ליד פומפיי.

3 כך רד"ק ורבים מן הפרשנים המודרנים, כגון: John Gray, *I and II Kings (Old Testament Library)*, London 1970, p. 495; T.R. Hobbs, *2 Kings (Word Bible Commentary)*, Waco TX 1985, p. 51. ההשוואה לעליית השבכה של אחז היא של הובס.

4 כך הציעו כמה פרשנים. ראה ציונים אצל M. Cogan and H. Tadmor, *II Kings (Anchor Bible)*, Doubleday 1988, pp. 56-57, וראה שם פירוש נוסף: עליית גג שהגישה אליה היא דרך מדרגות חיצוניות הנסמכות אל קיר הבית (וכן פירש גם י' קיל, ב"דעת מקרא", על אתר). ופירוש זה בוודאי לא עלה על דעת האמוראים, שהרי לפי המסורת המדרשית שבסוגיא הקודמת ביקשה השונמית מבעלה לבנות קיר לכבוד אלישע.

[2] למאן דאמר אכסדרה, מאי עלייה? מעולה שבבתים

נראה שמאן דאמר "אכסדרה גדולה היתה וחלקוה", השתמש בביטוי exedra במונח "אולם", כרגיל ביוונית ובלטינית,⁵ והתכוון לחדר גדול בעליית הגג. אך שימוש זה נדיר יחסית בספרות חז"ל,⁶ וברגיל משמשת המילה אכסדרה בלשון חז"ל ל"סככת כניסה" בחזית הבית.⁷ וכך שימשה המילה אצל אמוראי בבל בסתם: "אמר רב הונא: אכסדרה אין לה ד' אמות... הכא אפשר דעייל לגואי ומפרק" (בבלי בבא בתרא יא ע"ב), כלומר: מי שיש לו אכסדרה בחזית ביתו אינו יכול לתפוס ארבע אמות בחזית הבית קודם שתחולק החצר בין השותפים, שהרי האכסדרה משמשת במקום ארבע האמות לצורך פריקת משאות מהחמור. ואת הבריינות שם, שלפיהן יש גם לאכסדרה ארבע אמות, פירשו בעלי הסוגיא "באכסדרה רומייתא", אכסדרה רומית, ונראה שהכוונה היא ל"אכסדרה" כפי שמשמשת המילה ביוונית ובלטינית, דהיינו אולם סגור, חדר גדול, ולא סככת כניסה.

לכן הבין בעל הסוגיא שלנו שאכסדרה זו, שבתוכה הקימה השונמית קיר, היתה בחזית הבית, ולא על הגג, והתקשה להבין "מאי עלייה", ופירש "מעולה שבבתים". וזאת על פי בבלי מנחות קח ע"ב:

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבא: ... אמר שור בשוורי הקדש, הגדול שבהן הקדש, תורא בתוראי קאמר [כלומר לא סתם שור בין השורים, אלא השור שבשורים]. איני? והאמר רב הונא אמר רבי חייא משמיה דעולא: האומר לחבירו בית בביתי אני מוכר לך מראהו עלייה – לאו משום דגריע [האם לא משתמע בדברי עולא שהעלייה היא החלק הגרוע שבבית, ואם כן "בית בביתי", פירושו סתם בית שבבית ולא הבית שבבית?] לא, מעולה שבבתים.

כלומר, "עלייה" פירושה החדר החשוב ביותר בבית.⁸ ואפשר שגם כאן באה לידי ביטוי נטייתו של בעל חטיבת האגדה שלנו להביא פירושים סותרים לרעיון אחד זה לצד זה מבלי לעמת ביניהם.⁹ בסוגיא הקודמת מיעט חזקיה במעשה השונמית ואמר שבנתה "קיר אחת קטנה", וכאן בא לידי ביטוי (בדברי העורך דווקא!) פירוש אשר לפיו "עליית קיר" היא קיר באכסדרה, והיא המעולה שבחדרי הבית.

[3] אמר אביי ואיתימא רבי יצחק: הרוצה להנות יהנה כאלישע, ושאינו רוצה להנות אל יהנה, כשמואל הרמתי

יחסו האמביוולנטי של אביי לעניין זה בא לידי ביטוי גם בבבלי ברכות לה ע"ב, אם כי אין ודאות בכך שמדובר כאן באביי.¹⁰

5 ראה במילונים של לידל-סקוט ולואיס-שורט, ערך exedra.

6 ראה תוספתא בבא מציעא יא יג, עמ' 123: "מי שיש לו אכסדרה לפניו מביתו", וגם שם יש גורסים "לפנים מחצרו".

7 ראה משנה מעשרות ג ו; תוספתא ערובין ה כג, עמ' 116; וראה תוספתא כפשוטה ג, עמ' 407. לדעת ליברמן נראה שכל האכסדראות הן בחזית הבית, ואפשר שנדחק לפרש כן על פי הסוגיא שלנו. אך ביוונית וברומית משמשת exedra ל"אולם" סתם, ולא דווקא אולם כניסה.

8 אותו תירוץ משמש גם בבבלי נדרים נו ע"א, עיין שם.

9 ראה לעיל, הדיון בסוגיא יב, "ייסורין", והדיון בסוגיא יח, "בית הכנסת", במדורים "מבנה הסוגיא ומהלכה".

10 לעמדת אביי והמימרות כאן ושם ומיקומן במערכת הדעות בנושא זה ראה מ' בר, אמוראי בבל, עמ' 253, 342.

דכתיב: ותשובתו הרמתה כי שם ביתו (שמואל א ז יז), ואמר רבי יוחנן:
שכל מקום שהולך, שם ביתו עמו

בגדרים לח ע"א: "אמר רבי יוחנן: כל הנביאים, עשירים היו. מנלן? ממשנה ומשמואל מעמוס ומיונה... משמואל... מהכא: 'ותשובתו הרמתה כי שם ביתו', ואמר רבא: כל מקום שהלך, ביתו עמו". שם נראה שפירשו שלכל מקום שהלך בסיבובו לשפוט את ישראל היה לו בית, ומכאן שעשיר היה. ומכאן גם שלא נהנה מאחרים כאלישע, שהרי היה לו בית משלו בכל מקום שם עבר. ובעל הסוגיא שלנו הביא את הדברים בשם רבי יוחנן על אף שמן הסוגיא שם הם יוצאים מבין דברי רבי יוחנן ורבא, והפסוק כשלעצמו מובא על ידי רבא, משום שהרעיון העיקרי נאמר שם בשם רבי יוחנן.

[6-5] קדוש הוא. מנא ידעא? רב ושמואל. חד אמר: שלא ראתה זבוב עובר על שלחנו, וחד אמר: סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי עליו. קדוש הוא. אמר רבי יוסי ברבי חנינא: הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש, שנאמר: ויגש גחזי להדפה (מלכים ב ד כז). אמר רבי יוסי ברבי חנינא: שאחזה בהוד יפיה

מקבילות לפיסקאות אלו מצאנו בירושלמי יבמות ב ד, ג ע"ד; ויקרא רבה כד ו, אך ניכר ששני מקורות אלו שאלו את הדברים ממקבילה ארוכה יותר בירושלמי סנהדרין י ב, כט ע"א. וזה לשון הירושלמי סנהדרין:

גיחזי אדם גיבור בתורה היה, אלא שהיו בו שלשה דברים: עין צרה, ופרוץ בערוה, ולא היה מודה בתחיית המתים.

עין צרה – בשעה שהיה אלישע יתיב בתינוייה הוה גיחזי יתיב ליה על תרעא, ותלמידייא חמיין ליה ואמרין גיחזי לא עאל ואנן עלון. והוה תניין מתאמר ובר נש לא מיתהני כלום

ופרוץ בערוה – שכן השונמית אומרת לאישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עובר עלינו תמיד (מלכים ב ד ט). אמר רבי יונה: הוא קדוש ואין תלמידו קדוש. אמר רבי אבון: שלא הביט בה מימיו. ורבנן דקיסרין אמרין: שלא ראת טיפת קרי על בגדיו מימיו. אמתיה דרבי שמואל בר רב יצחק אמרה: אנא הוינא משזגא מנוי דמרי מן יומי לא חמית מילה בישא במאנוי דמרי. כתיב: ויגש גיחזי להדפה (מלכים ב ד כז). מהו להדפה? אמר רבי יוסי בן חנינא: שנתן ידו בהוד שביופיה בי דדיה.

ולא היה מודה בתחיית המתים – את מוצא בשעה שבא אלישע להחיות את בנה של שונמית אזל ליה ולא עבד כלום. חזר לגביה, אמר ליה: אנא ידע, אילו הוה דמיך, לא הוה מיתער על ידך.

בהקשר זה ברור למה אומר רבי יונה "הוא קדוש ואין תלמידו קדוש": הדיון שם פותח בעניין זה משום שגיחזי הוא נושא הסוגיא, שהרי במשנה שם נאמר שאין לו חלק לעולם הבא. אך במקבילות בירושלמי יבמות, בויקרא רבה ואצלנו בבבלי, נראה עניין גיחזי מיותר וקטוע. ולכן נראה שיסוד כל סוגיות אלו הוא הסוגיא בירושלמי סנהדרין. ואצלנו הפך בעל הגמרא את הסדר משום שרצה להדגיש ולהקדים את קדושת אלישע וטיבה [5] למעשיו של גיחזי [6].

בסוגיא שם מכירה השונמית בקדושתו של אלישע בשתי דרכים: לפי רבי אבון "שלא הביט בה מימיו", ולפי רבנן דקיסרין "שלא ראת טיפת קרי על בגדיו מימיו". לעומת זאת, אצלנו מיוחסות שתי הדעות לרב ולשמואל (אולי בעקבות מחלוקתם בפיסקא [1] בעניין "עלית קיר"), והדעה "שלא הביט בה מימיו" הומרה על ידי העורך ל"לא ראתה זבוב עובר על שולחנו". ונראה שהטעם לכך הוא, שבהקשר שלנו, "לא הביט בה מימיו", מוקשה: אם בהסתכלות כלשהי מדובר, אולי ראה בה העורך עניין של מה בכך, ויתר על כן, המדרש סותר את פשוטם של הכתובים, אשר לפיהם שוחחו השונמית ואלישע פנים אל פנים. ואם במבט של תאוה מדובר, מאי רבותא יש בכך? לעומת זאת, בהקשר של ירושלמי סנהדרין, עיקר העניין הוא במעשה גיחזי, ואם אלישע לא הביט בה מימיו במבט של תאוה, הרי שגיחזי כן הביט בה בדרך זו.

[7] עובר עלינו תמיד. אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב: כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין

בויקרא רבה לד יג מדמה רבי אבין אירוח תלמידי חכמים להקרבת ביכורים, על סמך הגזרה השווה "ועניים מרודים תביא בית" (ישעיה נח ז) "ראשית ביכורי אדמתך תביא" (שמות כג יט; לד טו). ונראה שהדרשה ההיא נאמרה במקורה לעניין עניים ממש (כפי שאכן מצאנו בירושלמי פאה ה ה, יט ע"א) אלא שהיא הוסבה לעניין תלמידי חכמים, ופירשו שם: "עניים מרודים... – אלו תלמידי חכמים שהן נכנסין בבתיהן שלעמי הארץ ומרווין אותן מדברי תורה... אלו חכמים ותלמידיהם שמורין את ישראל... ומלמדין אותן", בעקבות הדרשה שלנו, שמוסבת ישירות על אלישע, שנתפס כאחד החכמים.